

Pospíšil, Ivo

Keenanova hypotéza

In: Pospíšil, Ivo. *K teorii ruské literatury a jejím souvislostem*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 23-40

ISBN 9788021062160

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128454>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2. Keenanova hypotéza

Slovo o pluku Igorově patří k uhelným kamenům tzv. staroruské literatury: za desetiletí, kdy se s ním v primární i sekundární literatuře pracovalo, zanechalo v jeho koncepci a interpretaci, zejména v ruském prostředí, takové stopy, že bez něj nelze vlastně vyložit středověkou ruskou literaturu jako souvislost a komplex. D. S. Lichačov hovořil o jeho centrální úože v celku staroruské literatury a byl to právě on, kdo vysvětlil začlenění Slova do středověku, že se dnes stalo územ pokládat *Slovo* – už bez pochybností a dokonce bez jakékoli zmínky o nějaké v minulosti vedené polemice – k ruské literatuře středověku, dokonce přímo 12. či počátku 13. století.¹⁷ Sovětské vydání *Slova* k hypotetickému jubileu Igorovy bitvy s Polovci, kterou letopisná povídka datuje rokem 1185, vyšlo k údajnému 800. výročí přesně roku 1985.¹⁸ Jinak je literární produkce posledních třiceti let ruskými vydáními *Slova* – nejčastěji v novoruských překladech – v podstatě zahlcena: zejména se reeditují překlady Apollona Majkova a Nikolaje Zabolockého.¹⁹ V posledních desetiletích se objevila řada nových interpretací nebo reinterpretací.²⁰

17 Srv. D. S. Lichačov: „Слово о полку Игореве“ и культура его времени. Ленинград 1978.

18 Слово о полку Игореве: 800 лет. Составила Л. И. Сазонова. „Советский писатель“, Москва 1985.

19 Např. vydání z Jaroslavlí (1971) v překladu A. Majkova nebo básnický překlad V. A. Žukovského (vyd. Leningrad 1964), A. S. Puškina (např. oděské vyd., pravděpodobně 1892), kyjevské vydání z roku 1979, mj. také s překladem N. Zabolockého; slavný je anglický překlad V. Nabokova (nejnověji reeditovaný: Sankt-Petěrburg 2004).

20 Viz např. М. Ф. Гетманец: Тайна реки Каялы: *Слово о полку Игореве*. Харьків 1982, 1989. Ф. Я. Прийма: Слово о полку Игореве в русском историко-литературном процессе первой трети XIX века. Ленинград 1980. Od 60. let 20. století, kdy se objevila poslední ruská polemická kniha o *Slově* A. A. Zimina (1920–1980) *Слово о полку Игореве: Источники, время создания, автор* (Москва 1963) se však již nikdy neobjevil text, který by tzv. pravost (časovou autentičnost) *Slova* vyvracel. Osud A. A. Zimina a štvance na něho v bývalém SSSR, kterou se marně snaží relativizovat statí v tzv. *Encyklopedii Slova* (internetová verze – viz dále), by si ovšem zasloužily samostatného pojednání. Z dalších textů by si zasloužila bedlivé pozornosti např.: В. П. Козлов: Кружок А. И. Мусина-Пушкина и *Слово о полку Игореве*. Новые страницы истории древнерусской поэмы в XIII веке. Москва 1988. Tato práce vychází z přesvědčení o středověké autenticitě *Slova*, jak ji prezentuje již S. V. Russov v příspěvku О подлинности Древняго Русскаго стихотворения, известного под названием *Слово о Полку Игореве, Игоря Святославля, сына Ольгова* (Санкт-Петербург 1834). I lingvisticky orientovaná kniha českého exulanta v Dánsku

Staroruská literatura má – oproti jiným evropským literaturám – výrazné specifikum spočívající hned v několikerém vývojovém přeryvu, zvláštní morfologicko-žánrové struktuře a v poetologické návaznosti modelované novou ruskou literaturou. Staroruská literatura jako celistvý fenomén se nezjevila našemu zraku ihned, ale byla pozvolna utvářena a modelována z roztroušených textů, které musely být objeveny, kriticky vydány a komentovány; z nich se formoval evoluční řetězec a literárněhistorické modelování muselo překlenout časové průrvy a vývojovou diskontinuitu. Při utváření sugestivního modelu staroruské literatury nikoli jako panoramatu izolovaných církevních a světských textů většinou nepůvodního charakteru, ale jako originální struktury sehrálo podstatnou úlohu právě *Slovo o pluku Igorově* jako tzv. centrální slovesná památka. Ještě Puškin – byť tehdy bylo již *Slovo* známo a publikováno a on sám je později přeložil – nevěděl nic o jevu, kterému se dnes říká „древнерусская литература“ – alespoň o něm neuvažoval jako o komplexním jevu. V poznámkách z let 1824–25, jež se týkají příčin, které zpomalily vývoj ruské literatury, a poezie tzv. klasické a romantické, není o staroruské literatuře ani zmínky; spíše se zdůrazňuje odvozenost ruské literatury z cizích paradigmat. Podobný charakter má ostatně známý hyperbolický výrok V. G. Bělinkého ze statí Literární snění (Литературные мечтания, 1834), že v Rusku není literatura.

Centrální postavení *Slova o pluku Igorově* (snad z konce 12. stol.) mimo veškerou pochybnost doložil jeho největší znalec D. S. Lichačov v knize *Slovo o pluku Igorově a kultura jeho doby* (1978). Spory kolem autenticity *Slova* již tehdy – zejména jeho zásluhou – pozvolna utichaly, ostrost konkrétních, většinou jazykovědných argumentů se ztupila; v tomto okamžiku

---

J. V. Pavlíka z 80. let 20. století, o níž v 90. letech minulého století přednášel v Brně, předpokládá zcela beze zbytku středověký původ textu (J. Pavlík: Относительно семантики наречия «ту» в *Слове о Полку Игореве*. По случаю 800-летней годовщины битвы на реке „Каяле“. Odense, 1986). Další pomocný materiál pro studenty na podobné téma stejného autora: Das Lied von der Heerfahrt Igers. Hilfsmaterial zur Prüfung in der russischen Sprachgeschichte: Hauptfachstudium: Russische Sprache und Kultur (Odense 1986). Z podobného axiomatu vycházely i ceněné knihy ruského, resp. běloruského exulanta v Praze Jevgenije Ljackého (*Slovo o polku Igorově: повесть о князях Игоре, Святославе и исторических судьбах русской земли. Очерк из истории древне-русской литературы, композиция, стиль* (Orbis, nákladem Slovanského ústavu, Praha 1934) a Slavomíra Wollmana (*Slovo o pluku Igorově jako umělecké dílo*. Praha 1958). Provokativní knihou z novější doby je *Аз и Я. Книга благонамеренного читателя* (Жазушы, Алмата 1975) kazašského básníka O. Sulejmana (Sulejmena, rus. Sulejmenova), v níž vyslovuje hypotézu, že text je původu poloveckého a byl do staroruského nebo církevněslovanského jazyka východoslovanské redakce kontaminovaného dalšími vlivy (poloveckými, tj. turkickými) teprve volně přeložen; kniha vyvolala okamžitou reakci D. S. Lichačova, nicméně s ohledem na nacionální citlivost byla jeho polemika v podstatě mimořádně zdrženlivá až uctivá.

použil ruský badatel metody odstupů a nadhledu: vzdálil se od konkrétního textu, aby jej uviděl v širších souvislostech a pokusil se definitivně dokázat jeho pravost akcentací jeho kontextového charakteru. Autenticita *Slova* je dokazována z toho, že je vyložitelné z dobových souvislostí, že mezi ním a ostatními staroruskými texty té doby existují vzájemné vazby, vzájemná podmíněnost. Cestu od faktografického, jazykově stylistického konkrétna ke kulturním makroblokům a sémiotice nastoupil Lichačov v 60. letech 20. století v době silícího vlivu strukturalismu reprezentovaného v tehdejší SSSR zejména tartuskou školou J. Lotmana po známé poradě v Gorkém (1961) a publikacemi M. Bachtina – celková tendence znovu směřuje k zpožděné prevalenci literární morfologie (viz jeho *Poetiku staroruské literatury* z r. 1967) a ústí do generální sémiotiky (kniha *Poezie sadů* z r. 1982), i když je čas od času doplňována i vstupy do moderní literatury (úvod k prvnímu oficiálnímu sovětskému vydání Pasternakova Doktora Živaga, 1988, čes. 1990). Tato metoda, která se takticky vzdálila nekonečným textovým sporům a vyzvedla *Slovo* a jeho problematiku do jiné roviny, na jiné „patro“ literárněvědného výzkumu, však nemohla vyvrátit konkrétní pochybnosti (např. problém dynamické funkce přírody, metatextové návaznosti – Bojan a pěvec *Slova*, citové exaltace aj.).

Tyto naše kontemplace nemají analytický záměr; bylo by však možné sledovat Lichačovovu metodu v její „odstupové“ a „nadhledové“ fázi a podívat se takto na období, kdy bylo *Slovo* objeveno, tj. přibližně na poslední dekádu 18. století. Nejde pouze o zdůraznění sentimentalisticko-preromantické adorace tajemné minulosti (Gothic Novel, předkřesťanské kultury – Macphersonovy keltské *Zpěvy Ossianovy*), ale o základní směřování ruské literatury, která od časů Petra I. staví na budování mostu k minulosti, který by spolu s vizí budoucnosti vytvořil časově tridimenzionální model světové říše; toto probuzení a tato cílevědomost byly povzbuzeny tažením Kateřiny II., jejím spojením s vůdčími duchy tehdejšího světa a jejím přechodným náběhem k liberalizaci. Hlavním cílem činnosti ruských intelektuálů včetně spisovatelů systémově od Petra I. je vnitřní transformace Ruska, která by mu umožnila stát se světovou velmocí: pseudoklasicistické hry A. Sumarokova, ódy M. Lomonosova a G. Děržavina, státotvorné aspekty tvorby A. S. Puškina a jeho postoje k mezinárodnímu dění, umělecká a diplomatická činnost A. S. Gribojedova, sžíravá kritika P. J. Čaadajeva, básnictví a publicistika V. A. Žukovského, stejně jako kritika V. G. Bělinského, metafyzická lyrika ústící do ideje Velkoruské říše sahající od Labe přes Nil po Ganges F. I. Ťutčeva, hledání nového uspořádání ruského duchovního života u L. N. Tolstého, F. M. Dostojevského a D. S. Merežkovského, válečná publicistika N. Gumiljova a M. Gorkého aj. jsou toho dokladem; jen u málokoho tento aspekt víceméně chybí (najdeme

jej nicméně i u děkabristů usilujících na základě vnitřních reforem různého stupně radikálnosti o ruskou expanzi ve španělské Kalifornii a Tichomoří a o územní sblížení s USA, u revolučních demokratů navazujících na evropský utopický socialismus a pozitivismus a u křesťanských socialistů a narodníků hledajících „ruskou cestu“ ke světovosti) – snad to byl jen důsledný skeptik A. P. Čechov.

Mladý svobodný zednář N. M. Karamzin cestující po západní Evropě na prahu Velké francouzské revoluce může být emblémem tohoto úsilí: svými *Dopisy ruského cestovatele* (Письма русского путешественника, 1791–92) poskytl nové možnosti například vývoji ruského románu. Pouhé srovnání Radiščevovy *Cesty z Petrohradu do Moskvy* (Путешествие из Петербурга в Москву, 1790) a jeho *Dopisů* plně postačí, abychom si uvědomili propastný rozdíl, který dělí tyto v podstatě časově souběžné texty. Právě toto dílo je nejen uzlovým bodem vývoje ruského románu a vůbec ruské literatury, ale také iniciací ruského velmocenského vědomí, ruské historické sebereflexe, která je z hlubin věků vyvolávána konfrontací s přelomovým vývojem v Evropě na pokraji Velké revoluce ve Francii a napoleonských válek. Karamzin předvídavě naznačil možný vývoj, položil vedle sebe v takové intenzitě poprvé problém Ruska a Evropy, nastínil možná řešení, jichž se později chopili západníci a slavjanofilové, ruská filozofie a ruská historická a filologická věda: Rusové začali konstruovat své dějiny a svou literaturu a N. M. Karamzin našel na carském dvoře nové působiště a poslání.

Základním rysem Karamzinových *Dopisů* je snaha o syntetičnost, spojení heterogenních slovesných vrstev a románovou totalitu. Autor zde de facto plní podobnou úlohu, jakou ve sféře politiky, ekonomiky a vojenství plnil Petr Veliký: snaží se přivlastnit si vše, čím prošla evropská kultura od středověku po konec 18. století, současně se však tím snaží sledovat jasný cíl, totiž vytvoření nového, „ruského“ celku. Novost literatury, kterou tvoří, si Karamzin uvědomil již na samém počátku v metatextové pasáži upomínající na „staré“ a „nové“, Bojana pěvce *Slova*. Kdysi začal psát román a chtěl ve fantazii jet do zemí, kam se nyní vydal. Když vyjel z Ruska, spálil tento románový rukopis a začal psát nový.

Pozdější přílohou *Dopisů* je *Několik slov o ruské literatuře* (Несколько слов о русской литературе) stylizovaných jako francouzsky psaný dopis redakci hamburského časopisu *Spectateur du Nord* roku 1797 v podobě informace o Rusku určené evropskému čtenáři, v níž srovnává *Slovo* s *Ossianem* a dodává, že zmínka o Bojanovi znamená, že i před pěvcem *Slova* byli na Rusi velcí pěvci, jejichž výtvoři zničil čas. Je to vskutku delikátní motiv: *Ossian* byl odhalen jako podvrh skotského učitele Jamese Macphersona (1736–1796) a i když je dnes především díky již zmiňovanému D. S. Lichačovovi *Slovo* konvenčně pokládáno za autentickou literární

památku středověku, pochybnosti zůstávají. Karamzinův popis básnického textu může tedy být sebechvalným líčením vlastního díla (neboť N. M. Karamzin bývával jedním z „podezřelých“), konstruováním tradice a generačních poetologických řetězců; úporná snaha vytvořit celek ruské literatury s minulostí a přítomností, její obraz v zahraničí jako fenomén kulturně hodnotový a především celistvý, který je zcela srovnatelný se zachovanými texty evropských literatur, může být vykládán i jako počátek systematického ruského modelování a scelování existující autentické literatury středověku chápané takřka jako státní úkol.

Problém autenticity *Slova*, k němuž se v minulosti vyjádřili – ať tak či onak – povolanější, kromě D. S. Lichačova²¹ také R. Jakobson, André Mazon a jeho český sorbonnský žák Jan Frček (1896–1942), jenž upozornil na souvztažnost *Slova* a *Zadonščiny*²², prostě nezmizel, i když podle nepsané konvence je *Slovo* pokládáno za autentickou součást literatury ruského středověku a takto je traktováno v ruských i západních dějinách ruské literatury, přičemž se o pochybnostech někdy naprosto mlčí, i když k památce a historii její percepce patří (např. v *Cambridge History of Russian Literature*, 1989; podobně není polemika zmíněna ani v superstručných úvodních poznámkách v knize, jež se ovšem soustřeďuje na novoruskou literaturu: R. Lauer: *Geschichte der russischen Literatur. Von 1700 bis zur Gegenwart*. Verlag C. H. Beck, München 2000); „černá skříňka“ však nicméně ukazuje na nesamozřejmost utváření staroruského písemnictví, v němž má tento text ústřední interpretační a kontextovou pozici. Kontextovou pozici *Slova* a vůbec podmíněnou pozici celé staroruské literatury jsme uměřeně vyjádřili jinde.²³

21 Д. С. Лихачев: Культурное наследие Древней Руси. Москва 1976. Түз: Литература Древней Руси в литературном процессе средневековья. Москва 1980. Түз: Поэтика древнерусской литературы. Ленинград 1967. Түз: Поэзия садов: к семантике садово-парковых стилей. Москва 1982. Түз: Развитие русской литературы X-XVII веков. Эпохи и стили. Ленинград 1973. Түз: „Слово о полку Игореве“ и культура его времени. Ленинград 1978. Түз: Великое наследие. Классические произведения литературы Древней Руси. Москва 1975. Lichačovovu pozici dokreslují i útvary, které publikoval v 80. a 90. letech v 20. století nebo které vyšly po jeho smrti (D. S. Lichačov, nar. 28. 11. 1906 v Sankt-Petěrburgu – zemřel 30. 9. 1999 tamtéž), kdy se tato postlze velmi oficiózní postava sovětské vědy a politiky stala vlajkovou lodí glasnosti a perestrojky a poslze i postsovětské ideologie: Я вспоминаю. Москва 1991; Историческая поэтика русской литературы. Смех как мировоззрение и другие работы. Санкт-Петербург 2001; О филологии. Москва 1989; Очерки по философии художественного творчества. Санкт-Петербург 1996; Избранное. Воспоминания. Санкт-Петербург 2000.

22 J. Frček: *Zadonščina: Staroruský žalozpěv o boji Rusů s Tatary r. 1380*. Rozprava literárně dějepisná. Kritické vydání textů. Praha 1948.

23 I. Pospíšil: *Existence, struktura, rozpětí a transcendence staroruské literatury*

V současnosti tedy v podstatě všechny učebnice ruské literatury pokládají *Slovo* jaksi automaticky za středověký text a dokonce ani v náznaku neodkazují k minulým polemikám, ať již je vedli již zmínění André Mazon²⁴, jeho sorbonnský žák Jan Frček, nebo se ani nesnaží *Slovo* spojit s dalšími texty, látkami a problémy, o nichž psali např. J. Heidenreich-Dolanský²⁵, John Fennel²⁶ (mj. editor korespondence Andreje Kurbského a Ivana Hrozného, a anglického překladu z r. 1955) aj.

Kniha **Edwarda Keenana**, která před časem vzbudila poměrně značnou, byť spíše deklarativní pozornost²⁷, vychází především z důkladného lingvistického školení tohoto – zdánlivě paradoxně – amerického žáka Romana Jakobsona (1896–1982), vášnivého zastávce pravosti *Slova*.²⁸

Již na první pohled je zajímavé, že Keenan ve své knize, v níž s velkou pravděpodobností pokládá za autora *Slova* – i když vlastně nezáměrného – Josef Dobrovského, cituje řadu autorů, ale na druhé straně zase řadu podnětných děl z nějakých důvodů vynechává: to se stalo například s knihou J. Heidenreicha-Dolanského (1903–1975, viz pozn. 25), S. Wollmana (roč. 1925) a Jaroslava Vincence Pavlíka (nar. 1931, obě pozn. 20). Nemyslím, že je to zásadní vada, která by měla na jeho hypotéze něco změnit, ale přesto je dobré to vědět.

Keenanovu knihu – jako literární vědec a rusista – pokládám za vážný pokus ukázat na složité souvislosti utváření textu; nedokážu pouze na zá-

---

(Poznámky k některým metodologickým problémům). *Slavica Litteraria*, X 1, 1998, s. 27–37.

24 A. Mazon: *Le Slovo d'Igor*. Librairie Droz, Paris 1940.

25 J. Dolanský: *Záhada Ossiana v Rukopisech královédvorském a zelenohorském*. Academia, Praha 1975.

26 J. Fennel – A. Stokes: *Early Russian Literature*. Faber and Faber, London 1974. Viz naše studie *Slovo o pluku Igorově v kontextu současných významů: Keenanova hypotéza a její souvislosti* (K pokusu o „nové řešení“ daného problému *Slova o pluku Igorově*). *Památce Romana Mrázka. Slavica Slovaca*, roč. 42, 2007, č. 1, s. 37–48. Postava „patriarchy slavistiky“ u Edwarda L. Keenana (*Joseph Dobrovsky and the Origins of the Igor Tale*, 2003). *Slavica Litteraria* 15, 2012, 2. *Česká slavistika 2012–2013. Josef Dobrovský a problémy současné slavistiky*. Ed.: M. Sobotková, J. Fiala, I. Pospíšil, G. Maiello, s. 13–24.

27 E. L. Keenan: *Josef Dobrovský and the Origins of the Igor' Tale*. Cambridge, 2004. 541 s. Viz naši studii – *Slovo o pluku Igorově v kontextu současných významů: Keenanova hypotéza a její souvislosti* (K pokusu o „nové řešení“ dávného problému původu *Slova o pluku Igorově*). *Památce prof. Romana Mrázka. Slavica Slovaca*, roč. 42, 2007, č. 1, s. 37–48. ISSN 0037-6787.

28 Viz alespoň tyto Keenanovy práce: *A Logical Base for a Transformational Grammar of English* (1969); *Logical Types for Natural Language*, Los Angeles 1978; ed.: *Colloquium on Formal Semantics of Natural Language*. Cambridge University Press 1975; *Universal Grammar*. Routledge, London 1987; ed.: *Boolean Semantics for Natural Language*. Reidel 1985; *Bare Grammar: Lectures on Linguistic Invariants*. Stanford 2003.

kladě poetologických argumentů dát autorovi jednoznačně za pravdu nebo naopak jej vyvracet a vyvrátit; jeho lingvistické a detektivně deduktivní argumenty mi však připadají podložené a jeho vědecký aparát – bez ohledu na to, co bylo řečeno, – za dostatečný, místy nadstandardní až impozantní. Domnívám se, že z pozice jednoho oboru, ať již to jsou etymologie, dialektologie, onomastika, srovnávací jazykověda jako taková, stejně jako literární věda, poetika, historiografie, archeologie, politická geografie aj., nelze *Slovo* jednoznačně posoudit, že je k tomu třeba komplexnějšího přístupu, včetně jistého druhu investigace, o níž se Keenan pokusil; před ním tento bludný kruh uzavřených monád zkoušel – jak již výše uvedeno – chytrě rozrazit D. S. Lichačov. Za podstatné argumenty musím pokládat právě ty, které vycházejí z umělecké podstaty díla a ty spíše podporují pochybnosti o středověké dataci *Slova* (náznaky metatextovosti, tj. kontrast tzv. Boiana/Bojana a pěvce *Slova*, dynamiku přírodních popisů, tolerovaná úloha pohanských božstev, nezakrytí pohanského a folklórního ladění textu apod.). Jestliže se kdysi zdálo, že čistě lingvistická a často i historická argumentace jsou pro rozhodování o pravosti *Slova* dostačující, nyní přicházejí textové či poetologické argumentace zase vhod; sám D. S. Lichačov – jak již vícekrát uvedeno – jich využil k tomu, aby ukázal, že *Slovo* je sice v dobovém kontextu staroruské literatury výjimečné, ale současně v ní vytváří poetologickou síť, že s dobovými texty genealogicky i poetologicky souvisí; říká že *Slovo* mělo v staroruské literatuře centrální (ústřední) úlohu. I to je však dvojsečný argument: ukazuje totiž, že kdyby se doložila nebo alespoň zpochybnila středověká autenticita *Slova*, zhroutil by se celý pracně po desetiletí utvářený systém staroruské literatury jako domeček z karet – nebo by aspoň pozbyl své podstatné hodnoty, které jsou dány také kontextovostí, propojeností textů. Jinak řečeno: tzv. centrální postavení *Slova* může být jen dalším argumentem potvrzujícím mnohost středověkých pramenů novověkého textu, jak na ně upozorňují skeptici.

Edward Keenan (nar. 1935) je profesorem historie (Andrew W. Mellon Professor of History) na Harvardově univerzitě a ředitelem Dumbarton Oaks Research Library and Collection tamtéž. Je odborníkem na historii Moskevské Rusi (Muscovite history) a na kulturní dějiny východních Slovanů; byl také ředitelem Ruského výzkumného centra a Centra pro středovýchodní studia, má stolicí historie a byl děkanem Graduate School of Arts and Sciences. Jeho lingvistické práce již byly uvedeny, demytizace je do značné míry důležitým tématem jeho prací lingvisticko-kulturněhistorických: v roce 1971 vydal knihu zpochybňující pravost korespondence Ivana IV. Hrozného a Andreje Kurbského²⁹, kde tvrdí, že šlo

29 The Kurbskii-Groznyi Apocrypha: The Seventeenth-Century Genesis of the

o apokryfické dopisování dvou bojarů období smuty, což vyvolalo kritickou odezvu D. S. Lichačova. Jeho práce o Josefu Dobrovském jako hypotetickým autorovi *Slova* pochopitelně opět nenašla jednoznačný ohlas: vzbudila obdiv, podiv i negativní odezvu, ale i běžné, střízlivě kompetentní reakce.³⁰ Na jednu okolnost (tzv. ukrajinskou stopu) si bez komentáře dovoluji upozornit: E. Keenan vydal roku 2001 v Kyjevě eseje *Rossiiski istorični mify*; přítomná kniha zase vychází jako součást Harvard Series in Ukrainian Studies, mimo jiné pro Harvard Ukrainian Research Institute a Davis Center for Russian and Eurasian Studies.

Kniha (dále: Keenan) se skládá z několika částí. Na prvním místě stojí kapitola *The Legend of the Igor' Tale (Origin and Problematics, Modern Scholarship, Summary and Critique)*, následuje část *The Witnesses* (Svědci), pak partie o „modrém abbé“, tedy Josefu Dobrovském (*The Blue Abbé*) a „close reading“ památky (*Reading the Igor' Tale*) s podrobnou analýzou tzv. Malinovského fragmentů a veršů k nim připojených se závěrečným shrnutím a „posláním“ (*Envoi*). Následují přílohy, a to text Editio princeps, Dobrovského podtrhávání ve Skarynově Ruské bibli (viz dále), první překlady a chronologie Jelaginovy citace ze *Slova*, bibliografie, index lexikálních jednotek ve *Slově*, rejstřík a soupis schémat a vyobrazení (*Figures*).

Hned na počátku autor shrnuje důvody, proč se odhodlal pustit do problému tak nepopulárního, letitého, nevděčného a vlastně z hlediska vědecké reputace nebezpečného; každý slovanský filolog může snést hrst argumentů k zpochybnění středověkého charakteru *Slova* (v Keenanově anglické zkratce IT – Igor' Tale), řada si myslí, že jde o výtvar konce 18. století, tj. doby tzv. nálezu, ale nikdo se neodhodlává – zejména po Lichačovových knihách a obranách – přijít s konkrétní hypotézou. Keenan se ovšem primárně nezabývá uměleckou hodnotou *Slova* (ačkoli o ní samozřejmě ví a dává to i najevo), ale ukazuje, že v Lichačovově dopisu Jakobsonovi, jehož byl – jak výše uvedeno – Keenan americkým žákem (Lichačov i Jakobson byli, jak známo, přesvědčenými zastánci pravosti *Slova*, ale Jakobson přitom snesl i argumenty, jichž Keenan mohl využít v zájmu zcela opačném) v souvislosti s veřejným ponižením odpůrce autenticity *Slova* Alexandra Zimina (1964): „Since generations of Russian geniuses – poets, sculptors, graphic artists, and musicians – have been inspired by it (*Slovo* – ip) to create great works of art, the IT must have been written in the twelfth century, where it towers over the literary land-

---

„Correspondence“ Attributed to Prince A. M. Kurbskii and Tsar Ivan IV. Cambridge, Mass., 1971.

30 Viz např. I. Szarysz (University of Waterloo): *Slavic Review*, Spring 2005, s. 218–219.

scape as a work of genius; had it been written in the eighteenth, it would have been a ‚mere bagatelle‘ (безделушка).³¹ Ještě jedna Keenanova poznámka z úvodu stojí za zmínku: o Jakobsonových seminářích k *Slovu*, které byly vždy velkou show, i to, že sám byl Jakobsonem silně ovlivněn, že pod jeho vlivem si vybral jako téma své studentské práce ruská přísloví a první ruskou knihu, kterou si roku 1955 koupil za jeden dolar, byly ruské byliny. Nicméně jeho slepá víra v Jakobsonovy argumenty a v odmítání např. Mazonových analýz začala tát i ve spojitosti s Jakobsonovým až příliš emotivním zaujetím proti Alexandru Ziminovi (o jehož práci zadal mladému Keenanovi recenzi), nejvýznamnějším sovětským oponentu *Slova*.³²

První kapitulu otvírá Keenan přínačným citátem, jenž se týká pochybností a nejasností kolem anglického *Beowulfa*: Němci tvrdí, že jde o saskou báseň, snad z Holštýnska, kterou si Anglosasové s sebou vzali do ostrovní emigrace, Skandinávci jsou přesvědčeni, že je dánská, snad překlad ze staré norštiny. Se *Slovem* je to však ještě složitější: *Beowulf* vyvolal otázky, ale nikoli zájem, zatímco *Slovo* mělo hned od počátku senzační úspěch, který trvá dodnes: rozdíl je však podle Keenana kardinální: *Beowulf* je středověký text, *Slovo* nikoli.

Историческая песнь о походе на половцев se objevila v tisku poprvé roku 1800: Keenan vychází z celé duchovní ossianistické atmosféry, ale nevidí pravou příčinu obliby *Slova* v Rusku zdaleka jen v ní: „It was not Ossianism alone that assured the warm reception that greeted the appearance of the IT. The Russian public had been prepared by the reading of classic tragedies and epics, with their patriotic pathos, and the sentimental historical tale, with their ‚sensitive‘ heroes. Russian authors immediately began to paraphrase, imitate, and generally incorporate the IT, and especially ‚Jaroslavna’s Lament‘ into their own works.“³³

Dosud neexistuje, jak si Keenan oprávněně stěžuje, žádná analýza ruské nebo sovětské skeptické školy a přitom pochybnosti vyvstávaly hned zpočátku. Mezi pochybovači byli hlavně profesori ze západních oblastí tehdejší Ruské říše (dnešní Bělorusko, Litva a Ukrajina): Michail Trofimovič Kačenovskij (1775–1842) a Osip Ivanoviš Senkovskij (Józef-Julian Sękowski)³⁴; po smrti Senkovského skeptické hlasy v Rusku

31 Keenan, s. XXI.

32 Viz např. jeho stať Когда было написано ‚Слово‘?. In: Вопросы литературы 1967, 3, с. 135–153.

33 Keenan, s. 4.

34 Osip Julian (Ivanovič) Senkovskij, pseudonym Baron Brambeus (hrdina jeho nejznámější prózy), se narodil 19. 3. (31. 3.) 1800 u Vilna (Vilnius), zemřel 4. 3. (16. 3.) 1858 v Sankt-Petěrburgu, ruský spisovatel, novinář a orientalista polského původu, profesor Petrohradské univerzity. 1834–1847 byl redaktorem čas Библиотека для чтения. Proslul jako ironik a pamfletista, autor dějově bohatých,

v podstatě umlkají – *Slovo* se stává národní ikonou. Přitom další argumenty mohlo přinést vydání *Zadonščiny* (v roce 1852) i Barsovova práce o *Slově* jako památce „družinné Rusi“³⁵; nicméně filologové dál v *Slově* objevovali různé pozoruhodnosti (již uváděné, na křesťanský středověk příliš svobodomyšlné odkazy k pohanským bohům, detailní znalost bible, Židovské války Josepha Flavia atd.). Skeptici zůstali, ale nikoli v akademických kruzích (O. Senkovskij, L. Tolstoj aj.): skepse – až na jednu již zmíněnou výjimku (A. A. Zimin, 1920–1980) – přicházela však výlučně ze zahraničí.

Legenda hlásá, že dílo vytvořil génius 12. století a že se k nám dostalo v nepovedené, diletantské podobě na základě rukopisu, který se nenávratně ztratil (s. 11). V moderní době přinesl nejvíce skeptických argumentů André Mazon (1881–1967), jenž podle E. Keenana zcela přesně spojil toto dílo s aktuální politikou Kateřiny II. směřující k ovládnutí Černého moře (podle poněkud sarkastického A. Mazona je to básnický dodatek ke smlouvě z Iaši); kromě toho Mazon snesl i zásadní argumenty literárněhistorické a poetologické. Nejpozoruhodnější odstavec z Mazonovy knihy³⁶ cituje Keenan v úplnosti (podle Mazona je dílo místy skvělé, ale jinak průměrné; autor prý měl k dispozici pozdní verze *Zadonščiny*, staré rukopisy, byliny, Macphersona a celou pozdější inspiraci romantiků, byl přívržencem ruské územní expanze). I když se podle Keenana Mazon v detailech mylí, v obecných rysech má pravdu. To, co se odehrálo pak, nazývá Keenan křížovou výpravou proti skeptikům (crusade against skeptics), jíž se zúčastnili hlavně Roman Osipovič Jakobson (1896–1982) a Dmitrij Sergejevič Lichačov (1906–1999) a ovšem další.

Dále již jen odkážeme k úvodním stranám Keenanovy publikace, na nichž znovu zvažuje argumenty Mazonovy kontra Jakobsonovy a ihned přechází k vystoupení A. Zimina, které obsáhle komentuje (zejména na s. 21 a n.), stejně jako si váží pojednání J. Fennella o textologickém

---

dobrodružných a exotických příběhů, jimiž stimuloval mimo jiné vývoj fantastické a vědeckofantastické prózy. Na jeho poetiku navazovala ruská dějová próza 20. let 20. století. Česky vyšla v roce 1985 *Fantastická putování barona Brambeuse*. Známa je monografie o O. Senkovském z pera V. Kaverina (1902–1989), který sám začínal jako resuscitátor avanturní prózy v ruské literatuře 20. let 20. století (V. A. Kaverin: *Baron Brambeuse*, 1929, 1966).

35 Э. В. Барсов: *Слово о полку Игореве как художественный памятник Киевской дружинной Руси*. Москва, В Университетской типографии, 1887–1889. Keenan odkazuje k reprintu (Slavistic Printings and Reprintings, vol. 95, nos. 1–3, The Hague: Mouton 1969).

36 A. Mazon: *Le Slovo d'Igor*. Travaux publiés par l'Institut d'Études slaves, vol. 20. Droz, Paris 1940, a další dvě práce (viz Keenan, s. 513).

trianglu se závěrem, že *Slovo* mělo své prameny jak v Ipatjevském letopisu (Hypatian Chronicle), tak v Zadonščině.³⁷

Brilantní výkladovou partii představuje v Keenanově knize analýza osobností, které stály u „zrodu“ *Slova* anebo s ním nějak souvisely: Konstantina Fjodoroviče Kalaidoviče (archivář, starožitník, novinář, editor, knihovník Knihovny Ministerstva zahraničí) a hraběte Nikolaje Petroviče Rumjanceva (1754–1826). V Kalaidovičově korespondenci s Musinem-Puškinem (1813), jemuž je objev *Slova*, jak známo, tradičně připisován, není ani zmínky o osudu tzv. originálu, což je podle Keenana zvláště nápadné, když jemu samému shořela soukromá knihovna v domě jeho otce; i když se Kalaidovič o *Slově* mimovolně zmiňuje, nikde nepíše o zničení originálu. Na konci Musina-Puškina (tehdy mu bylo skoro sedmdesát) interviewuje až pedantsky ohledně okolností nálezu *Slova*, ale o zničení rukopisu se opět nezmiňuje – je zřejmé, že Musin-Puškin sám nikdy žádný tzv. originál neměl, protože ten ani neexistoval. Jak Musin-Puškin uvádí, shořely tištěné exempláře v domě zapáleném „злодеем“, tj. Napoleonem. Keenan z této korespondence a jiných okolností podle mého soudu správně vycítil, že Musin-Puškin se příliš mnoha zvědavých otázek Kalaidovského bál – situaci ulehčilo to, že Kalaidovič později zešlel (бешенство); podobné záchvaty se objevily v létě 1825 a po smrti Rumjanceva, jeho ochránce (1826) – mezitím publikoval drobnou studii o *Slově*, kde mimo jiné uvedl proslulá hapax legomena (tj. poprvé a jedinkrát se vyskytnuvší slovní útvary); pak následuje rychlý Kalaidovičův konec; nicméně Kalaidovič je stejně důležitým svědkem – nikdy nespojuje zmizení rukopisu s požárem roku 1812. Keenan se dále zmiňuje o pokusu A. F. Malinovského (a snad i samého Musina-Puškina), přímého nadřízeného Kalaidoviče, podvrhnout Rumjancevovi další, „druhý rukopis“ (s. 54–56). Z toho všeho pro Keenana vyplývá, že Musin-Puškin i Malinovskij měli zájem na tom, aby se někdo nedostal k meritu věci: k tomu, že originál, s nímž pracoval, byl podivný přepis latinkou a cyrilicí, a že věděl, že fragmenty spojil sám.

Svědky z další kapitoly jsou ovšem editio princeps z roku 1800, „kateřinská“ kopie a „fragmenty“ nalezené v archívu Malinovského – kopie prý nebyla vůbec pořizena pro Kateřinu II., ocitla se jen v carském kabinetě spolu s papíry, jež carevně skutečně patřily. Torzovitost *Slova* dobře vystihl již N. M. Karamzin ve francouzsky psané informaci v zmíněném hamburském *Spectateur du Nord* z října 1797; nekonsistentnosti textu si potom všimli a všímají mnozí: „Most students of the IT, whatever their views of the text’s authenticity or artistic merits, have noted its lack of narrative consistency, its inexplicable transitions, and unmotivated re-

37 Keenan, citát na s. 26.

petitions. Many translators and philologists (indeed, almost anyone who has done hand-to-hand contact with the text) have broken it into one or another combination of paragraphs, sections, „songs“, and the like; some have even wished to change the order of the sections.“³⁸

Pak v Keenanově výkladu následuje rozbor sekvencí *Slova*. Pramenem prý byla řada textů: Apostol, Modlitba – či lépe Úpěnlivá prosba či žádost – Daniila Zatočnika, tedy uvězněného Daniela, Zadonščina či česky Zádonsťina), – to, že M. M. Cheraskov (1733–1807) někdy na přelomu let 1796–97 v básni *Vladimir* jedním dechem píše o Ossianovi a Bojanovi (a odkazuje k nálezu „písně“, nikoli „slova“) je ještě výraznější: ani Karamzin, který píše o fragmentu, ani Cheraskov rukopis, který Ivan Perfiljevič Jelagin (1725–1793; ten citoval text krátce před smrtí), nikdy neviděli. Na ss. 96–97 Keenan uvádí složitá schémata genealogie textů a osobností s nimi spjatých či k němu odkazujících.

Třetí – z psychologicko-investigativního hlediska nejdůležitější – kapitola s názvem *The Blue Abbé* – je portrétem Josefa Dobrovského a i když nepřináší zásadně nové objevy, v podobě posunů důrazu a nového „navigování“ problematiky je nakonec přece jen objevná: Dobrovský se tu jeví nejen jako podivín, o jehož duševní chorobě autor otevřeně, ale s noblesou a bez senzací píše, ale také jako člověk s neobvyklým smyslem pro umění, jenž mu další generace chtěla provždy odejmout, ukazuje ho jako suchého vědce, i když byl i fantasta a snílek, byť převážně v momentech svých záchvatů. Dostí místa v Keenanově líčení zaujímá tzv. Bowringova aféra, v níž se s plnou silou projevil generační spor Dobrovského a jeho žáků. Keenan probírá v Dobrovského životopisu i jeho náboženskou a kulturně jazykovou orientaci; vidí ho ještě výrazněji, než je obvyklé, jako lingvistického a vůbec filologického génia, tedy nejen jako největšího slavistu doby a možná všech dob; zmiňuje se o Václavu Fortunátu Durychovi a komentuje jeho publikační činnost a místo působení (hlavně Prahu a Olomouc). Největší pozornost přirozeně věnuje jeho cestě do Švédska a Ruska.³⁹ Jako Dobrovského zvláštnost zmiňuje jeho zálibu v děláni poznámek v textech – toho si ostatně všimli i jiní (Emil Smetánka ve sborníku vydaném k stému výročí úmrtí J. Dobrovského a k 1. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929); zde se Keenan dotýká podtrhávání ve Skarynově pražském

38 Keenan, s. 70.

39 Viz o tom mj. A. Měšťan: Česká literatura mezi Slovy a Němci. Academia, Praha 2002, srv. naše recenze a nekrology: Hořkosladký úděl zprostředkovatelů (Antonín Měšťan Česká literatura mezi Němci a Slovy. Academia, Praha 2002, 319 s.). Slavica Litteraria, X 6, 2003, s.177–179. Evropan a ambasador české kultury. K úmrtí profesora Antonína Měšťana. HOST 2004, č. 6, s. 35. Gorzkosłodki los pośredników – czeski slawista i niemiecki profesor Antonín Měšťan. Slavia Occidentalis, t. 61 (2004), Poznań 204, s. 179–183.

vydání Bible (1519) v částech Pentateuchu. V souvislostech obrovského „rozechvění nervů“, tedy duševní chorobou, projevující se v delirickém snění, extravagantním chování, oblékání apod., autor vidí jen přesvědčení o budoucí velikosti Slovanů: z toho je vidno, že Dobrovský nebyl toliko suchým akademickým skeptikem, ale také svou druhou tváří preromantickým snílkem v duchu „die deutsche Romantik“: „We should perhaps leave this poor man to his delirium, noting only that he next goes into a long discussion of the ‚misfortunes‘ that threatens the whole ‚German‘ empire, and of the liberation of the Slavic lands, in which, as we have seen, he will have some role: the Poles will cast off French manners (,reflorescat Polonia, punita ob neglectam linguam maternam‘); the Russian Empire will expand to the borders of Iran and India, that is, the Slavs will return to their original homeland (,augebitur russicum imperium et extendetur ad limites Persiae et Indiae, h. e. ittinget gens slavica retrogradiendo eas regiones, quas primitus occuparavat.‘).“⁴⁰ To jsou ony Dobrovského podivnosti vyjadřované nejen v jeho korespondenci, například s výše uváděným V. F. Durychem. Přitom i v průběhu nemoci⁴¹ mohl Dobrovský psát a tvořit zcela normálně nehledě na obsah dopisů: „If he was talking to people who knew him well and immediately realized that something was wrong it was not important, but it was quite embarrassing when it happened with strangers who subsequently, when his mind was clear, would return to the subjects of his delirium and wish to develop them further.“⁴²

V dalších partiích této kapitoly Keenan dává do souvislosti česká rukopisná falza zhotovená Dobrovského žákem Václavem Hankou a *Slovo*, přičemž upozorňuje na podivné chování obou (jako by měli nějaké společné tajemství), nehledě na tzv. Bowringovu aféru ve spojitosti s Bowringovou antologií české poezie (Sir John Bowring vydal předtím antologii ruských básníků – *Specimens of the Russian Poets*, London 1820–23; pak Keenan uvádí i studii o zkoumání Bowringových osobních šanonů nacházejících se na ambasádě Thajska v Londýně). Takto Keenan charakterizuje vztah těchto mužů a jejich znalosti v souvislosti s tzv. Bowringovou aférou spojovanou s tím, že Dobrovský se indiskrecí dověděl o tom, jaké mínění o jeho smyslu pro slovesné umění má J. Jungmann: „None of the actors in this tangled story emerges from the documents with much honor: Hanka was of course a forger, and Jungmann knew it; so did Dobrovský, who presumably concealed his skepticism or part of it – until grievously insulted on other grounds [...] This episode does, however, reveal some noteworthy features of Dobrovský’s character and behavior: his constant

40 Keenan, s. 113.

41 V. Brandl: *Život Josefa Dobrovského*. Brno 1883.

42 Keenan, s. 114.

cultural-political intrigue; his sensitivity to slights; his fundamental commitment, when sane, to positivist scholarship [...] And all his bizarreries and complexities notwithstanding, Dobrovský was a great Slavist – the greatest who had ever lived – a precocious Slavophile (he first used the word ‚slavofil‘ in the 1770s) and, I propose, the real father of the IT.⁴³

Analýzou různých již předtím uváděných pramenů *Slova* – tedy Zadonščiny a jejích verzí, Ipatjevské kroniky, Povesti vremennych let, pskovského Apostola, Molenija Daniila Zatočnika, slovanského překladu Historie židovské války Josepha Flavia a Historie trójské války – autor dokládá, že ke všem měl Dobrovský přístup a zanechal na nich své stopy – totiž poznámky. Zde se autor opírá také o práce největšího českého znalce Dobrovského v posledních desetiletích, olomouckého docenta Miloslava Krbce (3. 7. 1924 – 12. 2. 2003)⁴⁴ a ruské medievistky Galiny Moisejevové (13. 4. 1922 – 2. 1. 1993; často jezdila za M. Krbcem do Olomouce a zastavovala se také na rusistice Filozofické fakulty brněnské univerzity).⁴⁵

Podle mého názoru sugestivní je Keenan také v interpretaci jednotlivých jazykových problémů a tzv. Dobrovského dezinterpretací původních předloh musí se tedy zabývat – stejně jako jeho předchůdci – proslulými hapax legomena (ожерелье apod.); většinou se podle Keenana ukazuje, že jde o bohemismy. Největším problémem tedy zůstává, v jakém jazyku je *Slovo* napsáno: autor dokládá, že je to jakési „slovanské esperanto“, což podporuje jeho tezi, že u zrodu stály Dobrovského texty jako variace různých pramenů, které pak byly sestaveny do heterogenního celku; nejlépe by bylo, soudí poněkud sarkasticky Keenan, „to define the language of the IT as ‚the language of the IT‘“⁴⁶ Jazykových dokladů snáší Keenan řadu (známí „bosuvi vrani“ není „havrani neurčité barvy“, ale „sovy a havrani“; sloveso „rokatati“ doloženo jen v češtině aj.). Problém je v tom, že právě skrze *Slovo* se do básnické a někdy i běžné, moderní ruštiny dostala citátová slova, která ruština začala chápat jako svá, i když se tu nikdy předtím nevyskytovala (Rusové jim perifrasticky říkají „polonismy“ nebo „bělorusismy“).

Specifický je problém turcismů. I když Dobrovský ovládal pražskou češtinu, byl člověkem německé kultury, uměl francouzsky, trochu i anglicky, hodně latinsky, něco řecky, poněkud starohebrejsky, aramejsky,

43 Keenan, s. 124.

44 Kromě všeobecně známých Krbcových prací na téma Josefa Dobrovského viz také z poslední doby ještě novou edici Krbcova textu Josef Dobrovský a Morava (eds: Ivo Barteček a Miloslav Pospíchal, Univerzita Palackého, Olomouc 2006).

45 Viz Энциклопедия „Слова о полку Игореве“: <http://feb-web.ru/feb/slovenц/es/es3/es3-2661.htm>. G. Moisejevová upozornila také na údajné vztahy Musina-Puškina a Kateřiny II. v době přípravy překladu *Slova*.

46 Keenan, s. 144.

arabsky a syrsky (ale převažovala latina a němčina), turecky nikoli. Ovšem měl znalosti různých slovanských jazyků a staroslovenštiny, měl však nedostatky v novoruštině: odtud jeho snaha dostat se k novoruským pramenům: „In particular, he was never, by his own account, able to master Russian stress patterns, palatalization, and vowel reduction.“⁴⁷ Podle lingvisty Václava Blažka z Masarykovy univerzity, který se spolu s Petrou Novotnou zabýval v poslední době i *Slovem* z pohledu přejatých slov, zejména turcismů, které tak v podstatě vylučují autorství Dobrovského, neboť ten nemohl mít k dispozici např. Codex Cumanicus, tj. latinsko-persko-polovecký slovník z přelomu 13. a 14. století, který byl však vydán až r. 1880 v Budapešti⁴⁸ (odkazuji tím spíše k pozoruhodné, byť značně přefabulované stopě ze zmíněné knihy Az i Ja O. Sulejmenova), je Keenan poněkud unfair v tom, že své odhalování turcismů jako zdánlivých adresuje těm, kdo turkické jazyka neovládají, i když mu nelze říci – dodávám já – značnou dávku přesvědčivosti.

V dalším textu autor argumentačně sugestivně ukazuje strukturu *Slova* a manifestuje jeho vícevrstevnatost: „The IT, as I shall attempt to demonstrate, is full of such Slavic malopropismes, any of which have been identified in the past as hapax legomena or ‚Slavonicisms‘, or simply ignored, after having been provided by the Russian scholarly tradition with slightly forced glosses. Their appearance in this text is apparently prompted by Josef Dobrovský’s great knowledge of Czech and Old Czech lexical items and literary clichés, by his readings in the libraries and archives of Russia during his visit of 1792–1793, and by his wish to ‚russify‘ his text with importations from the ersatz Russian ‚folklore‘ of the late eighteenth century.“⁴⁹

V rozsáhlých „čteních“ tzv. Malinovského fragmentů najdeme pečlivé analýzy Dobrovského pramenů, včetně známých bohemismů („trudnyj“ ve významu „smutný“; v 16. století je jako polonismus odhalil v češtině Jan Blahoslav, viz Keenan, s. 158). Pozoruhodná je Keenannova interpretace slova „bylina“ v dnes běžném významu „aktuální událost“ („по былинам сего времени“), resp. „ruská lidová epika“: do roku 1792 nebylo známo v žádném slovanském jazyce, ale vyskytuje se v Zadonščině jako opisovačova chyba; původní význam byl „stepní tráva“ (bylina); ve významu minulé události, epiky apod. si její význam osvojil až Puškin a pak se dostal do Daľova výkladového slovníku. Dobrovský slovo „bylina“ podtrhl

47 Keenan, s. 150; Keenan tu odkazuje k dopisu J. Dobrovského proslulému admirálu A. S. Šiškovovi z listopadu 1820).

48 Odkazuji tu k dosud nepublikované stati zmíněných autorů *Slovo o pluku Igorově z pohledu přejatých slov*.

49 Keenan, s. 151.

v exempláři Skarynova překladu bible.⁵⁰ Také jeho interpretace obratu „po zamýšlení Bojanju“ je napaditá (český překlad Historie trójské války, obecné slovanské slovo, Bojan, Boian/Baianus z Antapodosis biskupa Liudpranda z Cremony – kouzelník, který měl schopnost proměnit se ve vlka – „серым вльком“ – s typickým posunem tvrdého jeru za likvidu – ip). Keenan při interpretaci slova „myslíju“ („растекашеся мыслию по древу“) setrvává u „myšlenky“ a dokládá to podobnými významy v tzv. pramenech *Slova* (Molenije Daniila Zatočnika).

Z dalších Keenanových interpretací vybíráme jen některé, zato podle našeho názoru velmi zdařilé: „припъвку смысленный“ zase odkazuje k „české stopě“, neboť „смысленный“ se vztahuje k českému významu „vumyšlený“, tj. smyšlený, smyšlenka. Brilantní je interpretace „красному Романови Святславичю“. „Красный“ je ovšem v dnešní ruštině „červený“, ve folklóru však jako česky také krásný („красна девица“), ale nelze to říci o kráse muže. Keenan přichází s hypotézou, že jde o odezvu českého významu „ty jsi ale krásný (pěkný) hrdina“, tj. jde o ironii, tak blízkou mentalitě osvícence a klasicisty Dobrovského. Konečné rozsouzení ponechme na čtenářích a času.

Takto krok za krokem sleduje Keenan temná místa *Slova*, aby v nich až příliš úporně hledal onu „českou stopu“, která ho přivede k autorovi. Jeho myšlenkový konstrukt nepostrádá logiku: autor *Slova* neměl dobrou soudobou ruštinu, ale měl k dispozici staroruské texty a znal i jiní slovanské texty a jazyky, nehledě na jinojazyčné prameny, z nichž vyniká zejména znalost češtiny a staročeštiny. Dokládá to ostatně i jeho interpretace slova „kramola“ (v *Slově* se vyskytuje pětkrát a třikrát v kombinaci se slovesem „kovati“): není v Zadonščině, ani v Ipatjevském letopisu, ale staročeské „kramola“ (carmula, carinula) najdeme u Dobrovského korespondenci V. F. Durychovi.⁵¹ Patří podle Keenana (např. spolu s „veščij“) k jazyku autora *Slova*; sloveso „kovati“ v metaforickém smyslu podle Keenana neexistovalo v ruštině do roku 1800, ale je přítomno v jiných slovanských, ale i neruských zdrojích (viz české „kout pikle“, tedy v tomto případě „kout nepřátelství, hádky“, přesněji „spřádat hádky“).⁵² To je jedno z „parádních“ míst Keenanovy knihy. Podobně napaditá je i interpretace výrazu „уедъе“ – není nikde doloženo; Keenan je hledá v slovese „ujasti“ (ve významu kousnout nebo uštknout); Dobrovský si podtrhl ve Skarynově Bibli tvary slovesa „ujasti“ (ve významu uštknout) a vytvořil jako logické substantivum „уядие“ (čes. újeď = kořist, to, co je k snědení, sežrání). Takových míst je v této kapitole řada. Všechny mají jedno společné: jsou

50 Keenanův detailní výklad je na s. 161–162.

51 Keenan, s. 183.

52 Keenan, s. 184.

interpretovány sub specie Dobrovského jako autora a jeho výše vypočítaných pramenných textů.

Otázka je, zda přece jen nemáme co do činění s proslulými Baconovými idoly: výchozí hypotéza jako by již přesně (ale deduktivně) zužuje okruh bádání a směřuje je k cíli tak, že generalizuje či dokonce absolutizuje jednotlivé pozitivní nálezy a umisťuje je do interpretační mřížky jako hotové, nicméně brilantně vytvořené. Je obtížné Keenana vyvracet, i když se to jistě někomu podaří; vzhledem k tomu, že Keenan argumentuje i poetologicky, psychologicky či investigativně, je to – omlouvám se za neohrabanost analogie – jako kdybyste chtěli vyvracet Ericha von Dänikena nebo autory jemu podobné: pokud to nemá být vysloveně amatérské, musí to být multi- a interdisciplinární a navíc vzájemně provázané. Rozdíl tu však samozřejmě je: Keenan je špičkový lingvista, filolog v širokém slova smyslu, znalec archívních pramenů, který prošel několikerým školením a který své poznatky získával u nejsilnějšího hajitele pravosti *Slova* Romana Jakobsona; motivace, jež ho svedla k pochybnostem, uvádí již na počátku: byl to snad právě jistý Jakobsonův „fundamentalismus“ v této záležitosti: ani ten však nemusí být dobrým rádcem.

Keenanovu knihu chápu – na rozdíl od jiných, kteří byli k jejím záměrům a výsledkům kritičtější až negativističtí – spíše pozitivně jako seriózní pokus syntetizovat různé pochybnosti, které kdy byly o *Slově* proneseny a napsány komplexně a vyložit je z jednoho bodu výrazné hypotézy o Dobrovského „nedobrovolném“ autorství, tj. autorství nezáměrném, nezamýšleném, autorství fragmentárních uměleckých parafrází starých textů, jež pak už různě poskládány žily vlastním životem; útočit na tuto modlu ruského jazyka a ruské literatury je nebezpečné, neboť to může znamenat útočit na samu podstatu této světové literatury a na řadu frekventovaných a ceněných věcí z ruského jazyka – ale znevažování nebylo jistě Keenanovým cílem. Chtěl se dobrat přesnějšího poznání, aniž by chtěl fascinující působení tohoto „makarónského“ textu na ruštinu a ruskou literaturu negovat. Takový je osud textů: ať je jejich původ a způsob struktury jakýkoli, žijí svým vlastním životem. Možná je tedy Keenanova důkladná práce nejen konkrétním opusem o verifikaci hypotézy autorství *Slova*, ale také – jak to odpovídá rozpětí Keenanova filologického, zejména lingvistického, ale i psychologického, analytického a investigativně detektivního díla – důležitým příspěvkem – a zde mluvím spíše jako literární teoretik – k ontologii literárního artefaktu, k zkoumání mysteriózních hlubin jeho sugestivity a neobyčejné schopnosti vytvářet svými estetickými výboji nové hodnoty. Edward Keenan také implicitně i explicitně doložil nejen Dobrovského genialitu lingvistickou, genialitu i v jeho údajných omylech a přehlédnutích, ale také jeho jazykově estetickou kreativitu.

Text *Slova* jistě není vrcholem světové literatury; není ani vrcholem literatury konce 18. století, k němuž někteří dobu jeho vzniku vztahují, ale je svou schopností otvírat svými valencemi, svou jazykově estetickou vazebností to, co bylo v literatuře již vytvořeno, to, co v ní svými strukturálními potenciemi předjímal nejen klíčovým virtuálním dílem ruského literárního středověku, ale především moderní ruské literatury. Kromě toho je Keenanova kniha vzácnou encyklopedií jazykovědy, literární vědy, textologie, archivnictví, bibliografie, literární estetiky, ale i soudobé vědní investigativity; má tedy i svou obecně poznávací a didakticko-metodickou dimenzi. I když vůči hypotetickému autorství Josefa Dobrovského mohou být vzneseny argumenty také z oblasti hudební a rytmické, i ti, kteří o Keenanově hypotéze z vážných důvodů pochybují, přiklánějí se nakonec k hypotéze o více textových pramenech a jednom editorovi či redaktorovi, podobně jako ve finské Kalevalě (V. Blažek).

Základním rysem Keenanovy knihy je její kontextovost, tj. umně propojení argumentů lingvistických, literárněvědných, osobnostně motivačních, vztahových a interpersonálních; to, že dobovou „pravost“ *Slova* nelze jistě doložit jen z jedné oblasti, si byl vědom – jak jsme již vícekrát uvedli – i D. S. Lichačov. S jistou hyperboličností by bylo možné říci, že význam Keenanovy hypotézy je právě v její vícedimenzionálnosti a vzájemném prostupování různých oblastí. Díky jí nebo její vinou tu v našem poznání zůstává stálý stín vržený na jednoznačnou interpretaci *Slova*. V literárněhistorických a jiných textech nemůže chybět jako podstatné pojednání o historii sporů o *Slovo*. V každém případě posiluje argumenty, jež vyvracejí konvenci, s níž se dnes jaksi automaticky k *Slovu* přistupuje jako k textu, který v této podobě vznikl v ruském středověku. Kdybychom tyto pochybnosti ignorovali, ignorovali bychom samu podstatu funkce *Slova* a snad tím i oslabovali jeho diachronní i synchronní význam. Keenanův pokus – i když jej nepřijmeme zčásti nebo vůbec – vede podle mého názoru k obnově celistvého pohledu na *Slovo o pluku Igorově*, tedy i ve smyslu obnovy skeptického pohledu na jeho pozici a utváření i v kontextu obecných pohledů na specifikum ruského literárního vývoje, a tedy i na jeho teorii.